УДК 338.48:37.016:91
JEL classification: JEL: I21, Z39
https://doi.org/10.31891/dsim-2026-16(3)

РОЛЬ КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ ШКОЛЯРІВ

АЛЬТГАЙМ Любов
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та методики її навчання
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
https://orcid.org/00000-0002-0643-7874
e-mail: altheim@ukr.net
ЖУРБА Ігор
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Хмельницький національний університет
https://orcid.org/0000-0002-2554-0914
e-mail: igor.zhurba@ukr.net

У статті обґрунтовано науково-методичні засади і роль інтеграції краєзнавчо-туристичної діяльності у процес навчання географії у закладах загальної середньої освіти в умовах реформування (НУШ). Розкрито дидактичний потенціал реалізації краєзнавчого принципу навчання («від близького до далекого») для формування предметних і ключових компетентностей здобувачів освіти. Запропоновано триетапну модель організації форм краєднавчо-туристичнодослідної роботи (підготовчий, польовий та камеральний етапи). Висвітлено напрями і роль співпраці шкіл із краєзнавчими музеями, Центрами дитячо-юнацького туризму та Туристично-інформаційними центрами (ТІЦ). Обґрунтовано доцільність диджиталізації польових спостережень за допомогою ГІС-технологій, GPS-навігації та мобільних додатків. Наведено приклад реалізації прикладного проєкту «Географічний паспорт туристичного маршруту громади» та його значення для навчання географії.

Ключові слова: краєзнавчо-туристична діяльність, методика навчання географії, краєзнавчо-туристичні дослідження, навчальний туризм, туристичні організації.

THE ROLE OF REGIONAL AND TOURISM STUDIES IN SCHOOL GEOGRAPHY EDUCATION

ALTHAIM Liubov
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ZHURBA Igor
Khmelnytskyi National University

The transformation of modern geographical education within the framework of the New Ukrainian School (NUS) reform requires a transition from traditional reproductive teaching methods to practical, competency-based and research-oriented approaches. Local history and tourism research serves as a fundamental educational tool for implementing the principle of local history ("from the known to the unknown"), transforming abstract geographical concepts into practical skills.

The study uses a synthesis of geographical, pedagogical and tourism-oriented methodologies. It structures a three-stage model of organizing tourist forms of research activities of students: preparatory (theoretical) stage, field (tourism and research) stage and office (analytical and generalizing) stage. Particular attention is paid to the integration of modern digital tools, including geographic information systems (GIS), GPS navigation and mobile mapping software (e.g. OsmAnd, Locus Map, Google My Maps), alongside traditional tourism and local history methods.

The article conceptualizes the structure of an inter-institutional partnership connecting secondary schools with local history museums, youth tourism centers and tourist information centers (TICs). This network transforms museum spaces into interactive geographical laboratories and involves students in the creation of real regional products. The practical utility of this approach is demonstrated using the model project "Geographic Passport of a Public Route", which combines physical-geographic observations, eco-monitoring and socio-economic mapping for grades 6–9.

The integration of regional and tourism research with school geography significantly increases student motivation, strengthens spatial and environmental competencies, and promotes the development of national and patriotic consciousness. Future research prospects include the development of school Web-GIS platforms, the adaptation of safety protocols for local fieldwork, and the creation of interdisciplinary STEM/STEAM learning modules.

Keywords: regional-touristic activity, geography teaching methodology, regional-touristic research, educational tourism, tourism organizations.

Стаття надійшла до редакції / Received 30.08.2026
Прийнята до друку / Accepted 24.09.2026
Опубліковано / Published 26.11.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0

© АЛЬТГАЙМ Любов, ЖУРБА Ігор

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний етап трансформації шкільної географічної освіти в Україні, зумовлений впровадженням концепції «Нова українська школа» та оновленням державних стандартів загальної середньої освіти, вимагає принципового перегляду методологічних підходів до організації освітнього процесу. Традиційна парадигма, орієнтована переважно на інформаційно-репродуктивне засвоєння академічних географічних знань, виявляє свою неефективність у умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства. Виникає гостра суперечність між значним обсягом теоретичного матеріалу, який пропонується школярам, та їхньою здатністю застосовувати ці знання для розв'язання реальних практико-орієнтованих завдань у повсякденному житті, орієнтуванні на місцевості, оцінці екологічного стану власного довкілля чи аналізі соціально-економічного розвитку свого регіону. Інтеграція шкільної географії із діяльністю музеїв і туристичних організацій дозволяє вийти за межі традиційного уроку й перетворити навчальний процес на повноцінний практичний проєкт.

У цьому контексті особливої актуальності набуває відновлення та якісне переосмислення краєзнавчо-туристичної діяльності як фундаментальної основи шкільної географії. Краєзнавчо-туристичні дослідження виступають містком між абстрактними науковими поняттями (такими як рельєфоутворення, мікроклімат, гідрологічний режим, територіальна організація громади) та реальними об'єктами й процесами, які учень може безпосередньо спостерігати, вимірювати та аналізувати у своєму рідному краї. Попри значний дидактичний потенціал, у масовій шкільній практиці краєзнавчо-туристична робота нерідко зводиться до формальних екскурсій або епізодичних позакласних заходів, втрачаючи свій систематичний дослідницький і компетентнісний вектор.

Зв'язок окресленої проблеми із важливими науковими та практичними завданнями зумовлений низкою державних та суспільних запитів у сучасних умовах, а саме:

- реалізація компетентнісного підходу в освіті: завдання формування природничо-наукової, екологічної, цифрової та картографічної компетентностей школярів вимагає залучення їх до активного польового спостереження, збору первинних даних, застосування інструментальних методів (GPS-навігації, цифрових метеостанцій, ГІС-картографування) та камеральної обробки результатів;
- національно-патріотичне виховання та громадянська свідомість: безпосереднє пізнання природної, історико-культурної та господарської спадщини рідного краю через краєзнавчі походи та маршрути формує у школярів емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини, розуміння її унікальності та власної відповідальності за її збереження;
- формування екологічної безпеки та сталого розвитку регіонів: залучення учнівської молоді до моніторингу стану малих річок, виявлення стихійних сміттєзвалищ, оцінки деградації ґрунтів чи біорізноманіття власної громади є практичним внеском у розв'язання локальних екологічних проблем;
- розвиток дитячо-юнацького туризму та рекреації: наукове обґрунтування методики шкільних краєзнавчо-туристичних досліджень сприяє відновленню системи шкільного туризму, розробці нових безпечних навчально-пізнавальних маршрутів та популяризації здорового способу життя серед учнівської молоді.

Таким чином, розробка та наукове обґрунтування ефективних методичних засад організації краєзнавчо-туристичних досліджень у школі є не лише внутрішньо-педагогічним завданням географічної методики, а й суттєвим чинником виконання державних освітніх стратегій, спрямованих на виховання конкурентоспроможної, екологічно свідомої та гармонійно розвиненої особистості.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні та практичні аспекти використання краєзнавства й туризму в освітньому процесі мають глибокі традиції у вітчизняній та закордонній педагогіці й географічній науці. Вивчення наукового доробку свідчить, що питання реалізації краєзнавчого принципу та організації туристично-краєзнавчої роботи регулярно перебувають у центрі уваги дослідників, методистів і педагогів-практиків.

Розвиток методики шкільного туризму, організації екскурсій, польових практик та краєзнавчих походів ґрунтується на дослідженнях О. Бондаренко, О. Колотухи, В. Самохвал, В. Скрипника. Зокрема, у працях О. Колотухи детально висвітлено класифікацію та методичні особливості дитячо-юнацького туризму, а також обґрунтовано його роль у формуванні здорового способу життя, соціалізованості та практичних навичок орієнтування на місцевості. [3, 5, 6, 10]

Сучасний етап досліджень, пов'язаний із компетентнісним підходом та модернізацією шкільної освіти, дослідники акцентують увагу на тому, що краєзнавчо-туристична діяльність є потужним інструментом формування ключових та предметних компетентностей, передбачених Концепцією «Нова українська школа». [4] Вони розглядають польові дослідження як засіб розвитку дослідницьких умінь, критичного мислення та екологічної культури учнів.

Останнім часом активізувався наукова зацікавленість до інтеграції цифрових технологій у краєзнавчо-туристичну діяльність школярів. Дослідження таких науковців і методистів, як А. Остапчук, В. Перерва, присвячені використанню геоінформаційних систем (ГІС), GPS-навігації, цифрових карт та мобільних додатків під час проведення краєзнавчих екскурсій та походів. Вони доводять, що поєднання

традиційних польових методів із сучасними ІКТ значно підвищує мотивацію школярів до вивчення географії.[7]

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Попри наявність ґрунтовних праць із методики краєзнавства та шкільного туризму, низка аспектів залишається недостатньо висвітленою та потребує подальшого дослідження:

- відсутність цілісної методичної системи, яка б системно інтегрувала краєзнавчо-туристичні дослідження у календарно-тематичне планування курсу «Географія» в умовах Нової української школи (НУШ).

Недостатня розробленість алгоритмів поєднання туристично-краєзнавчих досліджень і традиційних польових спостережень із цифровими інструментами (ГІС-технологіями, веб-картографуванням, цифровими вимірювальними комплексами) безпосередньо школярами під час туристично-краєзнавчих походів.

Потреба у формалізації методів оцінювання навчальних досягнень та рівня сформованості дослідницьких компетентностей школярів, набутих під час краєзнавчо-туристичної діяльності.

Необхідність розробки адаптованих та безпечних алгоритмів організації шкільних краєзнавчо-туристичних досліджень в умовах сучасних безпекових викликів та обмежень.

Необхідність подолання зазначених прогалин і зумовлює вибір теми нашого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні науково-методичних засад інтеграції краєзнавчо-туристичної діяльності у навчання географії школярів та розробці практичних прикладів її реалізації для формування предметних і ключових компетентностей учнів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- розкрити дидактичні та виховні функції краєзнавчо-туристичних досліджень у шкільній географічній освіті.

-обґрунтувати методичну модель поєднання теоретичного матеріалу шкільних курсів географії із практичними польовими спостереженнями та туризмом.

-розробити та систематизувати конкретні приклади краєзнавчо-туристичних завдань і маршрутів для учнів різного віку (6–9 класи) із застосуванням сучасних цифрових та польових методів.

- оцінити вплив залучення школярів до краєзнавчо-туристичних досліджень на рівень їхньої мотивації, якість знань та розвиток практичних навичок.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Важливим є інтеграція краєзнавчо-туристичної діяльності у шкільну географію із використанням дидактичного механізму. Поєднання краєзнавчо-туристичної діяльності із навчанням географії ґрунтується на краєзнавчому принципі навчання, відповідно до якого місцевий об'єкт слугує своєрідною «лабораторією» для розуміння глобальних або регіональних географічних процесів. Схема цієї інтеграції може будуватися за, же відомим нам, триетапним алгоритмом:

- підготовчий (теоретичний) етап: засвоєння географічних понять, закономірностей та номенклатури на уроці;

- польовий (туристично-дослідницький) етап: проведення походів, екскурсій чи спостережень, під час яких учні самостійно фіксують та вимірюють географічні об'єкти рідного краю;

- камеральний (підсумовуючий) етап: аналіз зібраних даних, побудова карт, формування туристичного картографічного матеріалу, профілів, діаграм, підготовка проєктів, поповнення колекцій музеїв та захист результатів. [2]

Наведемо практичні приклади поєднання краєзнавчо-туристичної діяльності із навчальними темами шкільної географії.

Приклад 1. Курс «Загальна географія» (6 клас), Тема «Гідросфера: річка та її частини». Туристичною формою організації навчання може стати одноденний пішохідний похід або географічна екскурсія уздовж долиною малої річки своєї місцевості (наприклад: р.Дністер, р. Серет, р. Стрипи тощо). Дослідницьке завдання для школярів може мати наступну структуру:

- польовий етап: учні за допомогою рулеток і секундоміра (із використанням поплавця) вимірюють швидкість течії річки на двох ділянках (плесо та перекат). За допомогою лота або мірної стрічки будують поперечний профіль русла тощо.

- спеціальне краєзнавче спостереження: опис та фотофіксація процесів річкової ерозії (розмив берегів) та акумуляції (формування піщаних кос) тощо.

- цифрова складова: фіксація географічних координат джерела або гирла річки за допомогою смартфона (додатки OsmAnd, Google Maps) та вимірювання температури води електронним датчиком тощо.

Результатом навчання географії за цим прикладом краєзнавчо-туристичних досліджень буде те, що школярі засвоюють абстрактні поняття («русло», «заплава», «поперечний профіль», «витрата води» тощо) не за малюнком у підручнику, а через власний вимірювальний досвід. [1]

Приклад 2. Курс «Україна у світі: природа, населення» (8 клас), Тема «Рельєф, геологічна будова та мінеральні ресурси». Туристичною формою організації навчання може стати краєзнавчо-туристичний маршрут до місцевого відслонення, кар'єру, яру, річкового обриву чи скельного масиву тощо (наприклад каньйон р. Дністер). Дослідницьке завдання для школярів може мати наступну структуру:

- польовий етап: учні досліджують геологічний розріз відслонення тощо, описують послідовність залягання гірських порід (наприклад, глини, піску, вапняку тощо), за допомогою гірничого компаса або програми-клінометра визначають кут нахилу пластів тощо;
- збір колекції: формування шкільної краєзнавчої колекції гірських порід і мінералів своєї області із прив'язкою кожної проби до конкретної точки GPS, поповнення колекцій краєзнавчих і геологічних музеї тощо;
- аналіз: визначення впливу геологічної будови на формування рельєфу та життєдіяльність місцевої громади (використання корисних копалин у будівництві, наявність кар'єрів та інших місць видобування тощо).

Результат навчання географії за цим прикладом краєзнавчо-туристичних досліджень буде те, що учні переконуються у зв'язку геологічної історії регіону із сучасним рельєфом, опановують первинні навички геологічного опису території. [1]

Приклад 3. Курс «Україна і світове господарство» (9 клас), Тема «Вторинний та третинний сектори господарства. Туризм». Туристична формою організації навчання може стати навчально-оцінювальна експедиція із дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу власної територіальної громади (ОТГ). Дослідницьке завдання для школярів може мати наступну структуру:

- картографування: нанесення на електронну або паперову карту місцевих об'єктів туристичного показу (пам'ятки природи, архітектурні об'єкти, музейні кімнати тощо) та об'єктів інфраструктури (зупинки транспорту, заклади харчування, місця для відпочинку тощо);
- SWOT-аналіз: оцінка сильних і слабких сторін туристичної привабливості рідного населеного пункту шляхом опитування місцевих мешканців або перспективи туристичного потоку у даний регіон тощо;
- практичний проєкт: розробка нового туристично-краєзнавчого або екскурсійного маршруту «Стежками рідного краю» із підготовкою повноцінної методичної розробки маршруту та його презентацією для місцевої громади.

Результатом навчання географії за цим прикладом краєзнавчо-туристичних досліджень буде формування економіко-географічного мислення, навичок просторового планування та розуміння ролі туризму у розвитку локальної економіки. [1]

Приклади форм краєзнавчо-туристичної діяльності, практичні методичні завдання для формування відповідних компетентностей у кожному курсі географії 6-9 класів подано у таблиці 1 у вигляді зведеного систематизованого матричного аналізу інтеграції краєзнавчо-туристичної діяльності під час навчання географії у 6-9 класах.

Таблиця 1.

Інтеграція краєзнавчо-туристичної діяльності під час навчання географії у 6-9 класах

Курс географії	Форма краєзнавчо-туристичної діяльності	Практичне методичне завдання	Сформована компетентність
6 клас (Загальна географія)	Одноденна метеорологічна та гідрологічна екскурсія	Вимірювання параметрів річки, спостереження за погодою, орієнтування за компасом і картою	Предметна (картографічна, спостережна), екологічна
7 клас (Географія материків і океанів)	Порівняльно-краєзнавчий похід	Порівняння природних комплексів (ліс/степ) рідного краю із аналогами на інших континентах	Логіко-географічна, аналітична
8 клас (Україна у світі: природа, населення)	Ландшафтно-екологічна експедиція	Опис грунтового розрізу, оцінка антропогенного впливу на природний ландшафт	Дослідницька, природоохоронна
9 клас (Україна і світове господарство)	Соціально-географічна та рекреаційна екскурсія	Оцінка інфраструктури, картографування промислових та туристичних об'єктів громади	Соціальна, підприємницька, цифрова

Під час організації різних форм краєзнавчо-туристичної діяльності школярів, важливим також є інтеграція шкільної географії із діяльністю музеїв і туристичних організацій, що дозволяє вийти за межі традиційного уроку й перетворити навчальний процес на повноцінний практичний проєкт.

Таким напрями співпраці із музеями (краєзнавчими, природничими, геолого-мінералогічними) можуть стати:

- урок у музейному просторі (Museum-Based Learning): використання фондів та експозицій музеїв не як пасивного об'єкта огляду, а як «навчальної лабораторії, де учні виконують практичні завдання за допомогою наявних експонатів: метеоритів, гірських порід, аналізу картографічних матеріалів минулих століть чи вивчення демографічних процесів регіону тощо; [8]

- спільні науково-дослідницькі проєкти: залучення школярів під керівництвом вчителів географії та наукових співробітників музеїв до збору краєзнавчих експонатів, опису об'єктів природи, впорядкування шкільних музейних куточків або створення цифрових географічних каталогів місцевої спадщини тощо.

Напрями співпраці із туристичними організаціями та Центрами дитячо-юнацького туризму (ЦДЮТ) можуть бути наступні:

- спільне маркування та впорядкування краєзнавчо-туристичних стежок: школярі разом із фахівцями із туризму беруть участь у розробці, розчищенні, ознакуванні (маркуванні) та GPS-прив'язці географічних та екологічних стежок у межах своєї громади, регіону тощо;

- навчання безпеки та професійним навичкам туризму: фахівці туристичних клубів та інструктори проводять для учнів майстер-класи із техніки пішохідного туризму, орієнтування на місцевості за допомогою топографічної карти, компаса та комп'ютерних додатків, розбивки табору та надання першої допомоги тощо; [9]

- розробка реальних продуктів для Туристично-інформаційних центрів (ТІЦ): зібрані учнями під час географічних експедицій матеріали (фотографії, геокоординати, описи природних пам'яток, профілі висот тощо) передаються місцевим ТІЦ для випуску буклетів, створення онлайн-карт або аудіогідів для гостей міста/села, громади, регіону.

Прикладами такої співпраці є, наприклад, інтегровані проєкти: «Географічний паспорт туристичного маршруту громади», учасниками якого можуть бути: вчитель географії, учні 8–9 класів, науковий співробітник місцевого краєзнавчого музею, представник Туристично-інформаційного центру (ТІЦ) або громадської туристичної організації. Реалізація такого проєкту може мати наступні етапи:

- музейний етап: учні у музеї опрацьовують архівні карти, описи природи та історії регіону, формують первинний список природних та культурно-історичних об'єктів тощо;

- польовий (туристичний) етап: за сприяння інструкторів із туризму учні проходять розроблений маршрут, виконують метеорологічні та гідрологічні вимірювання, фіксують точні GPS-координати об'єктів та оцінюють стан туристичної інфраструктури (джерела, місця відпочинку, стан ґрунтових доріг тощо;

- камерально-прикладний етап: під керівництвом вчителя географії створюється інтерактивна карта маршруту у Google My Maps або ArcGIS, а описи об'єктів перевіряються музейними фахівцями;

- підсумковий продукт: повноцінний буклет або інтерактивна карта розробленого маршруту, яку ТІЦ може використовувати для розвитку дитячого та краєзнавчого туризму у громаді та регіоні.

Наукові та методичні результати, які ми подали у нашому дослідженні ролі краєзнавчо-туристичних форм у навчанні географії школярів, мають комплексний теоретико-методичний та прикладний характер. Такий аналіз розкриває сутність, наукову новизну та практичне значення кожного із них.

Дослідження дидактичного та виховного потенціалу краєзнавчо-туристичної діяльності довело, що краєзнавчо-туристичні дослідження виступають методологічним фундаментом реалізації краєзнавчого принципу навчання («від близького до далекого»). Під час безпосередніх польових спостережень абстрактні географічні поняття (наприклад, поперечний профіль річкової долини, ерозійні процеси, геологічний розріз, антропогенне навантаження) трансформуються у наочні та предметно усвідомлені географічні факти.

А наукова новизна та практична цінність цього дослідження полягає у обґрунтуванні переходу від репродуктивного сприйняття географічної інформації до діяльнісно-дослідницької моделі, що відповідає вимогам концепції «Нова українська школа» (НУШ). Практичний і прикладний аспект подано і визначено триетапним дидактичним механізмом інтеграції: підготовчий (теоретичний) → польовий (туристично-дослідницький) → камеральний (аналітико-узагальнюючий). Також проаналізовано важливість методичної модель міжінституційної взаємодії (школа — музей — ТІЦ — туристичні ГО).

Обґрунтовано, що ефективність краєзнавчо-туристичної діяльності школярів зростає при виході за межі суто шкільного середовища. Дослідження довело доцільність залучення ресурсів зовнішніх партнерів:

- краєзнавчих та природничих музеїв, як предметно-просторових лабораторій для опрацювання первинних джерел, архівних карт і фондових колекцій гірських порід чи матеріальної культури (Museum-Based Learning);

- Туристично-інформаційних центрів (ТІЦ) та громадських організацій, як замовників та споживачів практичних результатів учнівської дослідної роботи (створення реальних туристичних продуктів громади);

- центрів дитячо-юнацького туризму (ЦДЮТ), як провайдерів безпеки, інструктажу та методики польового орієнтування.

Створено модель мережевої освітньої партнерства, де школярі стають не просто екскурсантами, а активними співрозробниками краєзнавчого продукту для розвитку своєї громади. Запропоновано авторську практичну технологію — створення школярами 8–9 класів Методичної розробки локального туристично-краєзнавчого маршруту. Модель інтегрує у єдиний комплекс:

- польові фізико-географічні спостереження (вимірювання параметрів малої річки, опис рельєфу, кліматичні спостереження);

- соціально-економічне картографування (оцінка інфраструктури, об'єктів показу, транспорту, SWOT-аналіз туристичної привабливості громади);

- виховання екологічної відповідальності (виявлення та фіксація стихійних сміттєзвалищ, оцінка деградації природних ландшафтів);

- інтеграція цифрових інструментів (ГІС, GPS) у традиційну польову методику та методику навчання географії.

Обґрунтування необхідність синергії традиційних краєзнавчих методів (окомірне знімання, описовий метод) із сучасними цифровими технологіями для реалізації навчально-краєзнавчих функцій навчання географії подано у таблиці 2.

Таблиця 2.

Реалізації навчально-краєзнавчих функцій навчання географії через цифрові інструменти

Цифровий інструмент	Навчально-краєзнавча функція
GPS-навігація та смартфони	Точна фіксація геокоординат природних та культурних об'єктів у додатках
Веб-картографування (Google My Maps, ArcGIS)	Візуалізація та створення інтерактивних карт розроблених краєзнавчо-туристичних маршрутів.
Електронні датчики та мобільні додатки	Вимірювання температури, висоти (барометричний альтиметр), кутів нахилу (кліно метр).

Така синергія підвищує рівень цифрової компетентності школярів та формує навички роботи із просторовими даними, що робить вивчення географії актуальним та привабливим для сучасного «цифрового» покоління.

Систематичне залучення учнів до краєзнавчо-туристичних досліджень забезпечує комплексний розвиток:

- картографічної та просторової компетентності: читання карт, орієнтування за компасом і рельєфом, побудова картограм і профілів тощо;

- дослідницької компетентності: вміння формулювати гіпотезу, збирати первинний польовий матеріал, систематизувати дані, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки;

- громадянської та патріотичної компетентності: усвідомлення унікальності й цінності малої Батьківщини через її глибоке особистісне пізнання.

Це у сукупності вирішує важливе науково-методичне завдання — трансформування краєзнавчо-туристичну діяльність із формального позакласного заходу на цілісну, цифровізовану та практико-орієнтовану систему навчання географії. Наше дослідження доводить, що за умови поєднання польових методів, цифрових ГІС-інструментів та співпраці із музеями й ТІЦ, краєзнавство стає головним драйвером формування географічного мислення школярів в умовах реформування сучасної освіти.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином здійснено теоретичне узагальнення та практичне обґрунтування ролі краєзнавчо-туристичних досліджень у навчанні географії школярів в умовах реформування шкільної освіти (НУШ). Нами проаналізовано і обґрунтовано:

- дидактичну та виховну цінність краєзнавчо-туристичну діяльність для навчання географії, доведено, що вона є методологічною основою реалізації краєзнавчого принципу навчання («від близького до далекого»), що забезпечує трансформацію абстрактних теоретичних понять (гідрологічного режиму, геологічної будови, мікроклімату, рекреаційного потенціалу) у наочні та предметно усвідомлені географічні факти через власну дослідницьку практику школярів;

- триетапний алгоритм проведення краєзнавчих досліджень (підготовчий/теоретичний → польовий/туристичний → камеральний/аналітичний), систематизовано основні форми краєзнавчо-туристичної роботи (навчальні екскурсії, польові практики, експедиції, походи) та їхній зв'язок із конкретними розділами шкільних курсів географії 6–9 класів;

- доцільність виходу за межі суто шкільного простору шляхом створення партнерської моделі співпраці закладів загальної середньої освіти із краєзнавчими музеями, Центрами дитячо-юнацького туризму (ЦДЮТ), Туристично-інформаційними центрами (ТІЦ) та громадськими організаціями, доведено, що залучення фондів музеїв (Museum-Based Learning) та створення практичних продуктів для ТІЦ розширює соціалізаційний та практичний вектор вивчення географії;

- ефективність поєднання традиційних польових методів (спостереження, вимірювання, описовий метод) із сучасними цифровими інструментами (GPS-навігація, додатки OsmAnd, Locus Map, веб-картографування Google My Maps, ArcGIS). Це підвищує мотивацію школярів до вивчення предмета та формує їхню цифрову й картографічну компетентності;

- розроблено прикладну модель проєкту «Географічний паспорт туристичного маршруту громади», яка інтегрує фізико-географічні спостереження, соціально-економічне оцінювання території, екологічний моніторинг та розробку реального краєзнавчого і туристичного продукту для місцевої громади.

Зважаючи на стрімкий розвиток освітніх технологій, цифровізацію та нові соціально-економічні виклики, подальші науково-методичні дослідження за цим напрямом доцільно спрямувати на:

- розробку Web-ГІС та геопорталів шкільного краєзнавства: створення єдиних інтерактивних обласних або всеукраїнських цифрових платформ, де учнівські колективи зможуть публікувати власноруч зібрані геокоординовані дані, інтерактивні карти маршрутів та паспорти краєзнавчих об'єктів;
- адаптацію безпекових алгоритмів та відновлення дитячого туризму: наукове обґрунтування методики проведення міні-експедицій та мікрокраєзнавчих досліджень у межах безпечного локального простору громади із урахуванням сучасних безпекових вимог;
- методику оцінювання компетентностей: розробку критеріїв та формалізованих інструментів (рубрикаторів, чек-листів) для діагностики рівня сформованості дослідницьких, екологічних та просторових компетентностей школярів, набутих під час польових краєзнавчо-туристичних досліджень;
- міждисциплінарну інтеграцію (STEM/STEAM-підхід): обґрунтування інтегрованих навчальних модулів, що поєднують географічні краєзнавчо-туристичні дослідження із біологією, екологією, історією, фізикою та інформатикою.

Література

1. Альтгайм Л. Б. Методика навчання географії: методичні рекомендації для проведення лабораторних занять для студентів першого освітньо-наукового ступеня (бакалавра) «Середня освіта (Географія)» /Л.Б.Альтгайм. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025, 128 с.

2. Альтгайм Л.Б. Туристичне краєзнавство. Курс лекцій для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності «Туризмознавство». - Тернопіль 2014, 244 с.

3. Бондаренко О. В., Запоріжченко В. М. Шкільна географічна освіта в умовах реформування НУШ: компетентнісний та краєзнавчий аспекти. Педагогіка та психологія. 2023. № 3. С. 58–65.

4. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вер. 2020 р. № 898. Урядовий кур'єр. 2020. № 196.

5. Колотуха О. В. Спортивно-оздоровчий та краєзнавчий туризм в умовах сучасних викликів. Географія та туризм. 2023. Вип. 68. С. 15–22.

6. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 248 с.

7. Остапчук А. О., Перерва В. В. Використання ГІС-технологій та мобільних додатків у шкільних краєзнавчих дослідженнях. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. 2023. Вип. 35, № 1–2. С. 40–47.

8. Пацюкевич О. В. Музейна педагогіка та локальний туризм як засоби національно-патріотичного виховання школярів у процесі вивчення географії. Рідна школа. 2024. № 1. С. 31–37.

9. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство. Навчальний посібник. К.: Видавництво Кондор, 2011, 338 с.

10. Самохвал В. О., Скрипник В. І. Організація та методика проведення шкільних географічних екскурсій і походів : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2021. 164 с.

References

1. Althaim, L. B. (2025). Metodyka navchannia heohrafii: metodychni rekomendatsii dlia mekhanizmu labaratornykh zaniat dlia studentiv pershoho osvitno-naukovoho stupenia (bakalavra) «Serednia osvita (Heohrafiia)» [Geography teaching methodology: Guidelines for laboratory classes for bachelor's degree students "Secondary Education (Geography)"]. TNPU named after V. Hnatiuk.

2. Althaim, L. B. (2014). Turystychne kraieznavstvo. Kurs lektsii dlia studentiv heohrafichnoho fakultetu, yaki navchaiutsia na spetsialnosti «Turyzmoznavstvo» [Tourist local history. Lecture course for students of the Faculty of Geography studying in the specialty "Tourism Studies"]. TNPU.

3. Bondarenko, O. V., & Zaporizhchenko, V. M. (2023). Shkilna heohrafichna osvita v umovakh reformuvannia NUSH: kompetentnisnyi ta kraieznavchyi aspekty [School geography education under the conditions of the NUS reform: Competence and local history aspects]. Pedahohika ta psykholohiia [Pedagogy and Psychology], (3), 58–65.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, September 30). Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education] (Resolution No. 898). Uriadovyi kurier.

5. Kolotukha, O. V. (2023). Sportyvno-ozdorovchyi ta kraieznavchyi turyzm v umovakh suchasnykh vyklykiv [Sports-health and local history tourism under modern challenges]. Heohrafiia ta turyzm [Geography and Tourism], 68, 15–22.

6. Kolotukha, O. V. (2019). Dytiacho-yunatskyi turyzm v Ukraini [Children and youth tourism in Ukraine]. Tsentr navchalnoi literatury.

7. Ostapchuk, A. O., & Pererva, V. V. (2023). Vykorystannia HIS-tekhnolohii ta mobilnykh dodatkiv u shkilnykh kraieznavchykh doslidzhenniakh [Use of GIS technologies and mobile applications in school local history research]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho mekhanizmu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Heohrafiia [Scientific Notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi. Series: Geography], 35(1–2), 40–47.

8. Patsiukevych, O. V. (2024). Muzeina pedahohika ta lokalnyi turyzm yak zasoby natsionalno-patriatychnoho vykhovannia shkoliariv u protsesi vyvchennia heohrafii [Museum pedagogy and local tourism as means of national-patriotic education of schoolchildren in the process of studying geography]. Ridna shkola [Native School], (1), 31–37.

9. Prokopchuk, V. S. (2011). Shkilne kraieznavstvo [School local history studies]. Kondor.

10. Samokhval, V. O., & Skrypnyk, V. I. (2021). Orhanizatsiia ta metodyka provedennia shkilnykh heohrafichnykh ekskursii i pokhodiv [Organization and methodology of school geography excursions and hikes]. ZhDU named after I. Franko.